

CREAȚIE ȘI IDEOLOGIE: DE LA LIBERTATEA OPINIILOR LA „CANCEL CULTURE“

Sorin Crișan

DOI 10.46522/CT.2022.01-02.11

Abstract

*Creation and Ideology: from Freedom of Opinions
to “Cancel Culture”*

The space of cultural and language exchange (of speech, opinions, etc.) has entered in a new phase which is authoritatively dominated by everything that it is carried by the new and vastly adopted cultural and ideological movement of African American origins, referred to as “cancel culture”. This movement – an extension of the previous movement, the “callout culture”, in other words, the culture of cancelation, neutralization, refusal or interdiction – sets the mission of a new conformism, becoming a controversial and polarizing topic of discussion. The phrase, borrowed from the rappers and already used in all media, hardly receives an equivalent in Romanian, becoming and echoing a type of totalitarian censorship – which I believed we got rid of – that, unfortunately, is not a simple trend adopted by the followers of Progressivism and, thus, that is not going to go away any soon.

Keywords:

cancel culture, ideology, ethics, aesthetics, tradition

Fiecare artă este necesară; constă în a exprima prin ea ceea ce omul n-a putut și nu va putea exprima niciodată în alt chip.¹

De la „judecata estetică“ la opiniile fără judecată

De la bun început, să spunem că totul are o istorie, ceea ce ne amintește de ipoteza de la care a pornit Samuel P. Huntington în studiul său, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, prin care ni se vorbește, în același timp, despre ștergerea granițelor dintre „personal“ și „politic“ și despre pornirile nestăpânite (primare) ale ființei, cu alte cuvinte, despre furia cu efect cathartic: „tendința de a gândi în termenii a două lumi opuse este recurentă în istoria omenirii. Oamenii sunt întotdeauna tentați să-i împartă pe semenii în noi și ei, grupul nostru și ceilalți, civilizația noastră și barbarii“². Putem da ca exemplu procesul intentat lui Gustave Flaubert în 1857, acuzat că ar aduce o insultă moralei publice prin romanul *Madame Bovary* sau (cu un plus de dramatism) decizia lui Stalin, prin care era interzisă reprezentarea lui *Hamlet* de William Shakespeare, pe motiv că ar ascunde teme subversive! Sub protecția activismului pentru justiție socială, se afirmă că sensul și semnificația unei creații (adică importanța ei simbolică) ar putea perturba actele de voință. În virtutea unor ideologii autosuficiente, se pretinde fixarea de noi norme morale și sociale, în raport cu care este clamată atât răspunderea individuală, cât și cea colectivă. În acest mod, se pune un semn de egalitate între cei care au opinii divergente și cei care profită în mod real de pe urma discriminării și a in justiției sociale.

În acest context, cum ar trebui astăzi să ne poziționăm în raport cu noile înțelesuri care răzbat din cultura anulării, punând în discuție rolul artistului de „subiect sau agent

1. José Ortega y Gasset, *Dezumanizarea artei și alte eseuri de estetică*, traducere din spaniolă, prefață și note de Sorin Mărculescu, București, Editura Humanitas, 2000, p. 79.

2. Samuel P. Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, traducere din limba engleză de Liana Stan, București, Editura Litera, 2020, pp. 39-40.

al contractului estetic³? Mai exact: care este obiectivul culturii anulării? Fiind constrânși de fenomenul actualei pandemii să facă un pas în urmă pentru a-și reevalua rolul (sau chiar misiunea), creatorii au început să înțeleagă că discursul artistic devine tot mai mult condiționat de narațiunile socio-politice ale timpului actual. Dintr-o atare perspectivă, operele riscă să se subordoneze unor criterii care nu aparțin niciunei scale estetice și niciunei judecăți de gust, ci doar unor interese socio-politice sau temerii autorilor de a fi excluși din sfera artistică. La vremea sa, căutând o mediere între registrul uman și cel transcendent, Kant explicase în *Critica facultății de judecare* că judecata estetică trebuie să îi includă pe ceilalți, fără a le pretinde în mod necesar acordul: „Plăcerea pe care o simțim noi, o atribuim în judecățile de gust tuturor celorlalți ca fiind necesară, ca și cum ceea ce numim frumos ar trebui considerat o proprietate a obiectului, care ar fi determinată în el conform conceptelor; dar totuși frumusețea, fără raportare la sentimentul subiectului, nu este nimic în sine⁴. Ceea ce înseamnă că nu este important să te înscrii într-o formă de judecată corectă, cât mai ales să aderi la o formă corectă de judecare⁵.

Mizând pe o deconstruire a judecăților de gust, gardienii culturii anulării vizează atât un set (sau chiar seturi) de valori, cât și un mod de acțiune, limitând forma și conținutul oricărei experiențe artistice. Să recunoaștem, cel dintâi care și-a asumat o atare idee a fost însuși Platon, filosoful antic considerând că teatrul ar promova, prin reprezentarea tarelor omului, „seducția viciului“ și, într-o traducere a istoriei recente, deviațiile ideologice. Rousseau a reluat și el tema unui teatru nociv din punct de vedere moral, o artă care, prin jocul actorilor, ar întreține plăcerile egoiste și frivolitatea;

3. Henry Sussman, *Contractul estetic*, traducere și note de Ovidiu Anemțoaicea, București, Editura Tractus Art, 2021, p. 196.

4. Immanuel Kant, *Critica facultății de judecare*, traducere, studiu introductiv [...] de Rodica Croitoru, București, Editura ALL, 2008, p. 157.

5. V. și Jela Krečić, „Cancelling Art: From Populists to Progressives“, în <https://www.e-flux.com/journal/119/401729/cancelling-art-from-populists-to-progressives/>, consultat la 23.10.2021.

astfel, afirmă autorul *Scrisorii către dl D'Alembert*, trebuie să se știe că „meseria de actor este o meserie libertină și cu năravuri rele, că bărbații sunt dedați dezmațului, că femeile duc o viață imorală, că și ei și ele, avari și risipitori totodată, mereu copleșiți de datorii și risipind banii în dreapta și în stânga sunt tot atât de neînfrânați în a-i irosi, pe cât sunt de puțin scrupuloși în privința mijloacelor de a-i obține”⁶. Același Rousseau, însoțit de o întreagă pleiadă de filosofi ai secolului al XVIII-lea, va consacra „contractul social”, bazat pe o utopie raționalistă și, în concret, pe superioritatea bărbaților în raport cu femeile – punct de cotitură în disputele privind egalitatea de gen.

Prelungire a de acum uzatei formule „political correctness”, cultura anulării se instalează fără prescripții și ne vizează pe fiecare dintre noi și pe toți împreună, dacă facem „greșeala” de a nu împărtăși același tip de valori cu cei ce se erijează în directori de conștiințe ai lumii în care trăim (o lume a post-umanului sau a post-adevărului). Printr-un război (și nu dialog) al ideilor, amenințată este însăși ființa umană, sortită crizei existențiale și deresponsabilizării. Deruta este instalată și ne putem întreba dacă nu cumva lupta *pentru* identitate a făcut ca emoțiile să o ia înaintea rațiunii, transformând-o într-o luptă *contra* identității? Constatăm că „măsurile pentru stabilirea egalității sociale strivesc autodeterminarea și înăbușă geniul individual”⁷.

O postare pe Facebook, îndrăzneță sau ieșind de sub cupola neutralității, o inițiativă de incluziune, o întrebare pusă „incorect”, o imagine sau un videoclip „impur” ideologic, mai nou sau mai vechi, încărcat pe TikTok, ne poate costa scump, pe scurt, ne poate *anula* (adică expulza) din mediile de socializare, din sfera publică, din cercurile profesionale sau chiar din lumea reală. Prin „anulare” nu se înțelege un

6. Jean-Jacques Rousseau, *Scrisori despre artă*, traducere, selecție și note de Marina Dimov, prefață și tabel cronologic de Irina Bădescu, București, Editura Minerva, 1981, p. 194.

7. Isaiah Berlin, *Lemnul strâmb al omenirii. Capitole din istoria ideilor*, ediție de Henry Hardy, cuvânt înainte de John Banville, traducere din engleză de Andrei Costea, București, Editura Humanitas, 2021, p. 79.

simplu *unfollow* impus de cei care controlează rețelele de socializare, de așa-numita „majoritate morală”, manifest vanitoasă și mobilizată rapid printr-o simplă *chemare la ordine*, ci de acțiuni concertate care implică cenzurarea discursului public și, ca efect, nu de puține ori, o solidarizare prin ultraj și ură. Pentru orice greșeală făcută cu sau fără bună știință, ni se spune, lumea – cea a cotidianului și cea virtuală, a internetului – trebuie (condiție imperativă!) să ne pedepsească aspru, iar nouă ni se cere să nu facem altceva decât să acceptăm supliciul. Mai mult, soluția *anulării* – adică boicotarea, excluderea, ostracizarea, condamnarea la uitare sau, cel puțin, un proces de maculare publică – s-ar impune, în acest caz, de la sine. Pentru susținătorii anulării, orice disconfort sau chiar pierdere pe care o suportă cei anulați nu înseamnă nimic în raport cu nevoia de a răzbuna trecutul și de a impune noi standarde de comportament – toate acestea disimulând superioritatea morală.

Celui găsit vinovat de a aduce atingere sensibilității cuiva, prin trezirea de emoții și de reacții negative, îi este îngăduit un singur pasaj – pe sub furcile caudine, adică prin expunerea la un *public shaming*, proces foarte asemănător cu cel de „salubritate” instituit în China, în vremea lui Mao, în anii 1968. Fără a trăi sentimentul umilinței, celui căzut în eroare îi este compromisă șansa reeducării, ca și reîntoarcerea alături de cei „drepti” și „onești”. Cazul scriitoarei J.K. Rowling, supusă unei încercări de anulare, prin decizia *follower*-ilor rețelelor sociale de a o pedepsi pentru un *tweet* considerat transfobic (mai clar, autoarea a fost numită „trans exclusionary radical feminist”), sau scena înlăturării portretului reginei Elisabeta a II-a dintr-o încăpere a Colegiului Oxford, motivată de trecutul colonial al monarhiei, străin de idealul moral, normativ al britanicilor de astăzi, sunt doar două exemple. Aurelian Crăiuțu avea dreptate să scrie, în nr. 4/2021 al revistei *Familia*: „Unii dintre noi suntem gata să cenzurăm păreri cu care nu suntem de acord și pe care le găsim, din cine știe ce motiv, deplorabile sau înjositoare. Unii dintre noi sunt gata să anuleze idei pe care le găsim deranjante și care par să amenințe bulele noastre de siguranță. Iar unii dintre noi sunt gata să renunțe la buna cuviință și să pornească în

cruciade împotriva celor cu ale căror păreri sunt în dezacord⁸. Pe scurt, se pune semnul de egalitate între vorbele și acțiunile oamenilor și este condamnată persoana și nu gândurile acesteia. Mai mult, pericolul constă și într-un soi de contaminare la care ar fi expuși toți cei care urmăresc persoanele „anulate“.

Ideologia „datoriei civice“

Filtrul aceluiași opțiuni, la care ne obligă cultura anulării, restrânge tot mai mult libertatea de exprimare și-i înregistrează într-un *index prohibitorum* pe mulți dintre cei care, prin cuvânt, prin faptă sau gând, par să-i fi ofensat pe alții, fiind respins într-o manieră dogmatică orice demers de afirmare identitară sau a unui crez. Cuvintele pe care se sprijină cultura anulării și-au lărgit mult câmpul semantic, plasând indivizii în grupuri bine definite (radicalizate în timp), fiindu-le amputate trăsăturile individuale, pe care și le asumă și nu cu care au fost hărăziți. Și asta în măsura în care „identitatea pură și perfectă nu există“⁹. Un exemplu este cel al conceptului de „rasism“, concept care, conform cărții lui Robin DiAngelo, *White Fragility*¹⁰, s-ar fi fixat în mentalul colectiv într-o formă distorsionată, ceea ce îl leagă de „mitul individualismului“ și de problematica decolonizării. Or, dacă trebuie să acceptăm existența rasismului, nu putem neglija nici faptul că, din punct de vedere științific, rasele nu există.

Conceptul de „rasă“ reprezintă o construcție pe cât de falsă, pe atât de păguboasă, prin care se încearcă validarea ideii de superioritate a unei culturi asupra altora. Lucrurile au fost lămurite de Claude Lévi-Strauss în *Race et histoire* (1952), și reluate cu deplină relevanță de Elisabeth Roudinesco în recenta sa lucrare *Soi-même comme un roi* (2021)¹¹.

8. Aurelian Crăiuțu, „O probă de foc a democrației și educației noastre liberale“, în *Familia*, nr. 4, 2021, p. 26.

9. Élisabeth Roudinesco, *Soi-même comme un roi. Essais sur les dérives identitaires*, Paris, Éditions du Seuil, 2021, p. 15.

10. Robin DiAngelo, *White Fragility. Why It's So Hard for White People to Talk About Racism*, Boston, Beacon Press, 2018.

11. Claude Lévi-Strauss, *Race et histoire*, Paris, Éditions Denoël, 1987;

Dacă există o superioritate, ea este economică și tehnologică și nicidecum culturală: „«De aproape și de departe»: aceasta este însăși legea umanității“, afirmă Roudinesco. „Dacă toți sunt la fel, omenirea se dizolvă în neant; dacă fiecare încetează să respecte alteritatea celuilalt prin afirmarea diferenței sale identitare, umanitatea se scufundă într-o ură perpetuă față de celălalt. Așadar, societățile nu trebuie nici să se dizolve într-un singur model (globalizarea), nici să se închidă în granițe carcerale (naționalismul): «nici prea aproape, nici prea departe». Uniformizarea lumii [adică, standardizarea ei – n.m.] va conduce întotdeauna la război și la comunitarism“¹². Din lucrarea lui DiAngelo, răzbate ideea, corectă în sine, că rasismul nu ar fi o trăsătură individuală de caracter, ci una socială, extinzându-se, astfel, fără rezerve aria celor culpabilizați. Autoarea îi consideră în mod necesar vinovați pe toți indivizii care, albi fiind, se găsesc (sau se cred a fi) într-o poziție de superioritate (adică de putere), chiar dacă nu gândesc sau nu acționează în mod premeditat împotriva celor de culoare. Atribuind vinovăția tuturor, ca urmare a unor procese de „capilaritate“ de care nu ne putem feri, aceasta neagă autonomia gândirii și capacitatea insului de a-și judeca și modela acțiunile în funcție de o morală unanim acceptată sau, mai degrabă, în raport cu o etică universal consfințită, conform căreia nu avem niciun drept să uzăm de conceptul de superioritate sau de inferioritate culturală. Întorcându-ne la teza lui DiAngelo, am trăi într-o lume controlată de o forță independentă de propria voință, o forță asemănătoare unui *fatum* sau unui *zeitgeist*, tradus, în termeni hegelieni, ca o „cultură etică liberă“.

În lumina acestei idei, suntem proiectați în lumina trecutului, un trecut de care, în plus, ni se sugerează, ar trebuie să ne fie profund rușine. Iar rețelele sociale, puternic secularizate, s-au dovedit pârghia și mediul favorit de manifestare a noii „religii“ – o religie care, prin activiștii „woke“, adică cei „iluminați“, „vigilenți“, adepți până la sânge ai „datoriei civice“ –, întreține controlul reciproc (cea ce, fără mare efort, ne

Elisabeth Roudinesco, *Soi-même comme un roi*, ed. cit., 2021.

12. *Ibidem*, p. 95.

trimite cu gândul la *panopticonul* lui Jeremy Bentham și la ideea ubicuității puterii). Totodată, se face loc unei justiții *ad hoc*, expeditivă, susținătoare a doxei puritane a rostirii și, în fapt, a epurării formelor de expresie care părăsesc norma socială. Or, ne surprinde neglijarea faptului că întotdeauna va exista o diferență de opinii, care, până la urmă, constituie motorul devenirii și al cunoașterii, făcând imposibilă asocierea liberă a stereotipurilor culturale, rasiale sau de gen. Favorabil memoriei împărtășite, Karl Popper intuise într-o oarecare măsură evoluția lucrurilor, pledând, la timpul său, pentru un „pluralism critic“, prin care să decelăm „teoria care în discuția critică pare să se apropie cel mai mult de adevăr“¹³, ceea ce ne avertizează de responsabilitatea la care făcuse apel și Eugeniu Coșeriu într-un interviu acordat lui Nicolae Saramandu: „În viața publică și în viața personală, principiile sunt principii de morală universală, adică să ai întotdeauna încredere în om – nu numai în tine însuși, ci în fiecare om – și să încerci să-l înțelegi pe fiecare din punctul lui de vedere, chiar când îți pare că procedează greșit sau când modul lui de a se purta îți aduce dezavantaje“¹⁴.

Prin acțiunile revizioniste ale „milițiilor“ culturii anulării ne este arătată o față neștiută (sau nebăgată în seamă) până acum și extrem de agresivă a puterii – a unui „totalitarism blând“, cum afirmă scriitorul Rod Dreher¹⁵ –, care explică răsturnarea cauzală de roluri, prin strategia „inversiunii conceptelor“, odată cu care semnul ar fi producător de gânduri (iar, mai apoi, de fapte) și nu invers, plasând utilizatorii de mărci semnificative în *cluster-e* ideologice. În fond – să o spunem pe nume –, este vorba de un talibanism cu chipul democrației, de

13. V. Karl Popper, *În căutarea unei lumi mai bune. Conferințe și eseuri din trei decenii*, traducere din germană de Anca Rădulescu, București, Editura Humanitas, 1998, pp. 204-205.

14. Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica integrală*, interviu realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996. V. și Mircea A. Diaconu, „Karl Popper și Eugeniu Coșeriu – o întâlnire care a avut totuși loc“, în *România literară*, nr. 46, 5 noiembrie 2021, pp. 12-13.

15. V. Rod Dreher, *Live Not by Lies. A Manual for Christian Dissidents*, New York City, Sentinel, 2020.

o ideologie cu potențial toxic sau, cu alte cuvinte, de o „religie“ schizoidă, din care mila și iertarea au fost excluse. În acest sens, Angela Sailor, vicepreședinte la Heritage Foundation, constata cât de discutabilă este această ideologie cu pretenții universaliste și cu rezultate inechitabile chiar pentru cei care poartă stindardul utopicelor societăți întrezărite dincolo de frontierele umanității: „Cultura anulării reprezintă un atac direct asupra a tot ceea ce se obține prin iertare. Ea nu caută să repare, ci să distrugă”¹⁶. Astfel, sunt revendicate reacțiile emoționale și sunt practicate comentariile (sau recenziile) negative, în timp ce analiza riguroasă sau dialogul cu privire la conținutul mesajelor sunt trecute în plan secund. O privire mai atentă ne întoarce la angajarea (și angajamentul) filosofilor postmoderni ca „agenți ai schimbării”, la Derrida, Foucault, Deleuze și Guattari, pregătiți la fiecare pas să „deconstruiască” tot ceea ce le apare în cale, mai puțin propriul demers.

În „liga virtușilor”

Surprinzător și semn al ironiei sortii, conceptul „cancel culture” nu este un produs al mediului politic sau al *mass media*, cum s-ar crede, ci al stângii progresiste, al neomarxismului intransigent și al teoreticienilor multiculturalismului critic universitar, schilodit de ideea reînnoirii permanente a mijloacelor de predare/ învățare și a limbajului adecvat în relația cu studenții și cu întreg spațiul academic. Ca fenomen urban, curentul este promovat zgomotos de „liga virtușilor”, în care au intrat cei ce se consideră marginalizați și oprimați, ajunși la capătul răbdării, indignați și, totodată, intoleranți față de opiniile cu care intră în coliziune. Temându-se de acțiunea „virală” a opiniilor divergente, adepții culturii anulării îi atrag în capcană pe toți cei incapabili să facă față unei dezbatere de idei, oferindu-le confortul de a se ascunde, de cele mai multe ori, sub anonimatul avatarului. Paradoxal, cultura anulării – pretinzând asigurarea unui „spațiu securizat”, în care să se manifeste toleranță zero față de diversitate și în care să

16. <https://www.dailysignal.com/2020/07/30/republicans-and-democrats-agree-on-need-to-cancel-cancel-culture/>, consultat la 24.10.2021.

se impună neutralitatea subiectelor aduse în discuție –, își are originea în chiar spațiul consacrat gândirii autonome, acolo unde ar trebui să aibă loc dezbaterile de idei și nicidecum confruntarea de dogme. Fiecare caz considerat problematic este preluat de rețelele de socializare – spații virtuale, metamorfozate în „tribunale“ cu totul kafkiene, în care nu există nici dreptul de apărare, nici acela al medierii, al reconcilierii sau al iertării. Ca urmare, putem spune că nu există niciun fel de standarde proprii culturii anulării și este prezentată o singură fațetă a lucrurilor, sfârșind, de cele mai multe ori, într-o denaturare a evenimentelor și a adevărului¹⁷.

Principiul conform căruia nu există limite juridice în ceea ce privește libertatea de expresie (desigur, cu excepția defăimării, a incitării la violență sau la acte ilegale, a obscenității, a pornografiei infantile etc.) a fost anulat. Consecințele sunt uneori dramatice, atât în plan profesional, cât și în cadrul vieții de familie sau chiar în ceea ce privește supraviețuirea într-un mediu ostil, prezumția de la care se pornește fiind aceea a vinovăției: e cazul prezentatoarei britanice de televiziune Caroline Flack, care s-a sinucis după ce a fost umilită pe rețelele de socializare și concediată de postul de televiziune la care lucra. Însă efectul culturii anulării este și unul de bumerang, cei care anulează ajungând uneori să fie ei înșiși anulați, cum se poate constata în cazul lui Buck Angel, apărător timp de zeci de ani al drepturilor persoanelor „trans“ și transformat peste noapte în *persona non grata* de o parte a comunității LGBT pentru viziunea sa, apreciată ca „deviantă“ în raport cu *transidentitatea*. Un alt exemplu: Sandra Muller, creatoarea emblematicului hashtag #BalanceTonPorc, a fost condamnată pentru defăimare, procesul ei aflându-se în faza de apel, fiind invocată de către apărători (ironic, nu-i așa?) libertatea de expresie.

Gândind în termenii absolutismului, adepții culturii anulării consideră că *delatațiunea* se află sub auspiciile unei filosofii a binelui comun (care, desigur, cu greu poate fi pusă la îndoială), sau este chiar inclusă printre virtuți. Or, dacă în unele cercuri din Statele Unite o atare mentalitate a prins rădăcini,

17. Cf. Alan Dershowitz, *Cancel Culture. The Latest Attack on Free Speech and Due Process*, New York, Skyhorse Publishing, 2020, *passim*.

în Europa ea este mai puțin ancorată, prioritate având instanțele de judecată și mai puțin *mass media*. Confundând intenția cu semnificația, cei care îmbrățișează denunțul public cad adeseori în capcana propriei ideologii, în măsura în care eludează etapa verificării propriilor „enunțuri” și, mai apoi, pe cea a confirmării sau a infirmării convingerilor asumate. După nenumăratele cazuri din spațiul american, cel din septembrie 2020, al profesorului de drept de la Universitatea Paris 1, Aram Mardirossian, „anulat” pentru un comportament nepotrivit, a reprezentat scânteia disputelor europene în materie, fiind semnalat linșajul mediatic la care sunt supuși cei care, dintr-un motiv sau altul, părăsesc norma socială și își permit să adopte introspecția și să (se) întrebe înainte de a adjuca. La noi, academicianul Ioan Aurel Pop ne avertiza de curând: „Cel mai rău lucru pe lumea asta este să ne dicteze cineva cum să gândim, ce să citim, pe cine să prețuim”¹⁸.

Nici mediul literar și artistic nu a scăpat de acest val al discursului esențialist (de orice fel ar fi acest discurs, al rostirii sau al reprezentării vieții), numit, cu un eufemism, *adecvat* sau *conform normei* de toți cei care, pentru a-și justifica acțiunile de hărțuire sau *trolling*, se ascund în spatele unor mișcări sau organizații de tipul Black Lives Matter, #MeToo, #BalanceTonPorc, LGBTQIA+ etc. În pofida acestora și datorită inexistenței unei legitimări pe deplin morale a culturii anulării, artele (și, mai cu seamă, teatrul) reușesc, totuși, să țină piept formelor corozive ale „totalitarismului soft”, inclusiv politicilor sociale zeloase, provocate de criza identitară a umanității. Cunoscuta „Harper’s Letter” din 2020 („Scrisoare despre justiție și polemică liberă”)¹⁹, semnată de 150 de scriitori, filosofi și oameni de cultură din întreaga lume (printre care Margaret Atwood, Wynton Marsalis, Noam Chomsky, J.K. Rowling și Salman Rushdie), opozanți ai „conformismului ideologic”, este un bun exemplu al celor care încearcă să îndrepte lucrurile înainte ca situația să scape dramatic de sub control. Jon

18. <https://basilica.ro/ioan-aurel-pop-cel-mai-frumos-raspuns-la-cultura-anularii-ar-trebui-sa-fie-democratia/>

19. <https://harpers.org/a-letter-on-justice-and-open-debate/>, consultat la 01.11. 2021.

Ronson, într-o lucrare de larg răsunet, *So You've Been Publicly Shamed* (2015), afirma: „Nu există nimic care să-mi displacă mai mult în lume decât oamenii cărora le pasă mai mult de ideologii decât de oameni”²⁰.

Logica la care apelează adepții „woke”, ai conceptului de „cancel culture”, este cea a silogismului subiectiv și a reducerii la un numitor comun, ipoteza lor dovedindu-se profund defictară, considerând că, în spatele interesului elitelor, s-ar afla voința de putere și nimic altceva, ceea ce i-ar opune (aproape fizic și nicidecum dialectal) pe cei opresivi celor oprimați. Un amănunt: puterea, în cazul culturii anulării, este transferată de la cei care, altădată, dețineau controlul (prin cenzură), la cei care astăzi declară că au fost sau sunt ofensați sau constrânși să își limiteze libertățile statuate sau nu constituțional. Scoaterea unor fraze din contextul discursului sau al operei (al creației artistice), al timpului sau al locului în care a fost rostită sau reprezentată o idee, poate compromite ireversibil sensul real al mesajului, conducând la ceea ce am văzut că se întâmplă, și anume la nenumăratele decizii de *anulare*. De la respectul identităților, s-a ajuns la concurența (sau chiar conflictul) identităților subiective, în sine supuse perpetuei schimbări prin acte de tip *performativ* (spectacular). Iată ce afirma Jamie Herd în 2019, într-o lucrare de masterat susținută la Universitatea din Montréal: „Performanța este orice act care pune în scenă identitatea pentru a o îngrădi sau a o face «lizibilă», inteligibilă cultural și viabilă social. Această lizibilitate are o relație strânsă cu vizibilitatea”²¹. Iar de vizibilitate nu duc deloc lipsă arhitecturii rețelelor de socializare. Într-un atare context, *Huckleberry Finn* de Mark Twain, *Zece negrii mititei* de Agatha Christie, poveștile *Albă ca Zăpada* (cu un sărut final al prințului, interpretat ca molestare sexuală), *Peter Pan*, *Frumoasa și bestia*, *Aladin* sau filmul *Pe aripile vântului*, toate s-au dovedit xenofobe, rasiste, revizioniste, sexiste sau discriminator falocratice

20. Jon Ronson, *So You've Been Publicly Shamed*, <https://yes-pdf.com/book/944/read>, consultat la 04.11.2021.

21. Jamie Herd, *Hybridité et identité, les enjeux d'autoportrait en vert de Marie Ndiaye* [Mémoire présenté comme exigence partielle de la maîtrise en études littéraires], Université du Québec à Montréal, 2009, p. 20.

– nedreptățind, vezi Doamne, minorități care pretind, într-un sfârșit care părea să nu mai vină, instaurarea justiției sociale și a conformismului ideologic –, validând astfel procesul cenzurării creațiilor și al instaurării unei ordini sociale specifice sau chiar a unei societăți disciplinare. Iar atunci când prestigiul unor autori întrece puterea radicaliștilor culturii anulării, se pretinde cel puțin o revizuire a operelor celor incriminați, o rescriere a textelor în lumina noii morale.

Un alt exemplu este cel al cărților pentru copii semnate de dr. Seuss, care, în opinia detractorilor iconoclaști, includ „imagini rasiste și insensibile“, doar pentru că scot în evidență exotismul într-un chip amuzant și folosind un ton „antiautoritar“ în dialogul personajelor. Eliminarea din programa unei universități din Massachussetts a *Odisseii* lui Homer ne lasă perplecși, negăsind nici în ruptul capului vreun motiv pentru o atare decizie. Dărâmarea statuii lui George Washington din Portland și îndepărtarea celei care îl reprezenta pe generalul Robert E. Lee din Richmond completează lista actelor bizar vindicative, făcând din Statele Unite campioana falsei dreptăți sociale. Nu contestă nimeni nedreptatea făcută unor comunități etnice, religioase, sexuale sau de altă natură, dar trecutul nu poate fi aneantizat, ci doar evocat și, atunci când e cazul, judecat sau comemorat. Ca să nu discutăm despre cazurile în care este jucată cartea victimei, cu scopuri nu dintre cele mai nobile. Semnalul de alarmă tras de Barack Obama la sfârșitul anului 2019 este demn de reținut: „Dacă tot ceea ce faceți este să aruncați cu pietre, nu o să ajungeți prea departe“²².

Meritocrația sau cultura elitelor și, prin aceasta, un întreg patrimoniu cultural și istoric par să fi căzut în desuetudine, teama de opinia publică (cea care astăzi maschează impulsuri inchizitoriale, cum arăta și Orwell în romanul său, 1984) făcându-ne tot mai puțin capabili să ne raportăm la ceea ce se numește „democrație participativă“. În noul „panopticon“ instaurat, cu toții suntem văzuți fără a putea vedea, ceea ce recondiționează dilemele morale și ale limbajului, polarizând grupurile sociale și politice, în fine, schimbând radical conduita umană din perspectiva unor amenințătoare acuzații de rasism,

22. <https://twitter.com/obamafoundation/status/1189634048282382336>.

antisemitism, xenofobie, homofobie, sexism, machism etc. Mai mult, arhetipurile sociale, artistice sau religioase care nu au trecut proba timpului ar conduce la reprezentări jignitoare, punând în umbră sau devalorizând segmente de populație și împărțind lumea în simple facțiuni antagoniste.

Scandalurile provocate prin actul anulării ascund și o dimensiune politică, fapt evident mai ales atunci când vorbim de reprezentațiile teatrale. În anul 2006, când la conducerea Comediei Franceze se afla Marcel Bozonnet, un spectacol cu o piesă semnată de Peter Handke a fost anulat, din cauza participării autorului la înmormântarea lui Slobodan Milošević.

Drepti și păcătoși

Tot ceea ce ține de rasă, gen, identitate sau de fapte controversate din trecut țintește inegalitățile structurale, dar constituie și un tărâm al unei „narațiuni“ minate, de care, pentru liniștea proprie, e mai bine să te ții la distanță: ideile vehiculate pot genera acte de voință care, la rândul lor, ne pun în pericol statutul social sau chiar ne conduc spre granițele anulării. Cu alte cuvinte, se recomandă un capăt de drum al dialogului, eliminarea diferențelor, interzicerea argumentelor și a dreptului la cuvânt, slăbirea spiritului critic, evitarea temelor tulburătoare ale vieții și armonizarea cu morala timpului nostru, dincolo de orice îndoială, dincolo de orice îndrăzneală. Din acest motiv, se poate constata prezența în numeroase edituri a așa-numiților „sensitivity readers“ („citori de sensibilitate“), care dau manuscriselor „bunul de tipar“ doar în urma constatării absenței de scene sau de formulări care ar putea ofensa o parte a cititorilor. Dacă ar fi fost scrise astăzi, *Moarte la Veneția* de Thomas Mann sau *Lolita* lui Nabokov ar avea puține șanse să treacă de cenzura „citorilor de sensibilitate“ ai vreunei edituri, ca și cum între autor și conținutul operei ar exista o legătură peste care nu se poate trece. Tot astfel, implicarea unui creator într-o problemă străină comunității căreia îi aparține (de exemplu, a unui heterosexual în lumea homosexualilor sau a unui alb în lumea celor de culoare) poate fi considerată ca o „microagresiune“ ce riscă să conducă la anularea autorului odată cu creația acestuia.

Cât de departe suntem astăzi de John Stuart Mill, care, în *Despre libertate* (1859), vorbind despre „tirania majorității” (cea care face pandant cu „dictatura minorității”), ne reamintea de obligația de a-i asculta pe cei care au alte opinii, fără a împărți oamenii, într-o manieră maniheistă, în drepți și păcătoși: „răul făcut prin împiedicarea exprimării unei opinii este ceva deosebit: prin el, întreaga specie umană este prădată, atât posteritatea, cât și generația actuală, iar cei ce nu sunt de acord cu opinia în cauză sunt chiar mai mult prădați decât cei ce o susțin. Dacă acea opinie este corectă, atunci lor li s-a răpit ocazia de a trece de la eroare la adevăr; dacă ea este greșită, ei pierd ceva la fel de profitabil, și anume imaginea mai clară și senzația mai vie a adevărului, produsă prin coliziunea acestuia cu eroarea”²³. În acest context, să ne reamintim și de Ioan Rațiu, cel care, în anul 1990, într-un interviu acordat postului național de televiziune, căutând să definească democrația, afirma: „Voi lupta până la ultima mea picătură de sânge ca să ai dreptul să nu fii de acord cu mine”.

În această lume în care pare să se instaureze, ca formă de boicot, o mișcare browniană (o stare cu iz de anarhie, în care scopul scuză mijloacele, fiind judecați oamenii, nu opiniile lor), teatrul (în fapt, toate artele) este chemat să apere, prin chiar structura și atributele sale artistice, polemica, dialogul, schimbul de idei, oricât de personale (sau chiar divergente) ar fi ele, lăsând publicul să se întrebe cu privire la ceea ce este just sau injust în ideile celorlalți, adică fără a închide porțile diversității opiniilor. Să-l amintim și pe Baudelaire care, acuzat pentru *Florile răului*, afirmase că stă la îndemâna publicului să tragă concluziile din concluziile celorlalți, opunându-se pseudo-moralismului și „daltonismului” ideologic. Același Baudelaire deplângea absența din *Drepturile omului* a unui paragraf în care să se stipuleze dreptul omului de a se contrazice pe sine. Artele încununează, înainte de toate, reziliența, creativitatea și spontaneitatea, adică exprimarea libertății de gândire și fructificarea întâlnirii celuiilalt, în afara oricărui impuls de retragere în sine, adică de autosuficiență identitară, de rasă sau de gen. Artele se

23. John Stuart Mill, *Despre libertate*, traducere din engleză de Adrian-Paul Iliescu, București, Editura Humanitas, 2017, p. 30.

opun alienării spiritelor, privirii neutre, aruncate spre abisul neființei, căutând la fiecare pas morala care răzbate din demersul cunoașterii și din cel al înțelegerii, din empatie și din iertare, din gândirea gândirii celuiilalt și, mai ales, însoțind gândurile celuiilalt în lumina atâtor și atâtor nuanțe. Într-adevăr, ce sens are să cauți să înțelegi lumea de altădată sau pe cea de astăzi doar cu propriile instrumente, în absența memoriei, apelând la o singură scală de valori și intrând „orb“ în dinamica anihilării celuiilalt, uitând că trecutul e viu și roditor în sufletele și mințile noastre? Mihaela Czobor-Lupp, profesor la Carleton College, sintetiza într-un articol recent din revista *Dilema veche*: „Adevărul este că, în societăți marcate de amintiri traumatizante (și care societăți nu se află în această situație?), posibilitatea conviețuirii necesită deopotrivă abilitatea de a găsi valoare în trecut și de a afla o sursă de inspirație în el, și puterea de a-l contesta și demitiza, de a critica trecutul în numele viitorului și al speranței într-o societate mai dreaptă”²⁴.

Concluzii

Dacă abandonăm pentru o secundă politica *mainstream*, să recunoaștem că realitatea în care trăim nu este nici bună, nici rea. Ea este doar încărcată cu sens de o recentă „cultură a indignării” („outrage culture”), pe care trebuie să o tratăm în perimetrul propriei deveniri și nu în afara ei, dintr-o iluzorie dorință de a ne regăsi într-un orizont celest, paradiziac. De la Emmanuel Lévinas am învățat că, mereu, eu sunt același și diferit de altul, identitatea făcând necesară manifestarea alterității și dialogul: doar prin natura sa ontică (de ființare), criza ontologică (proprie ființei) devine suportabilă. Abandonarea relației dintre cele două conduce la un narcisism hrănit de propria vinovăție și, în final, la o mortificare a spiritului. În gândirea lui Lévinas, etica ocupase o poziție originală, care nu presupune (și nu îngăduie) o cauzalitate fără contur. Etica ocolește „de ce”-ul producător al dubitativului, împlinind relația cu celălalt printr-un respect absolut și nenegociabil.

24. Mihaela Czobor-Lupp, „Memoria, încotro?”, în *Dilema veche*, nr. 912, 30 septembrie-6 octombrie 2021, p. 3.

În acest fel, este garantată libertatea opiniilor și este evitată orice formă de violență.

În concluzie, există vreun merit al culturii anulării și, implicit, al anulării culturii? Credem că nu. Sau, poate, doar cel al crizei mobilizatoare de energii și al excesului de ficțiune, care ne întoarce la gradul zero al gândirii. Însă, astăzi, trebuie să recunoaștem, e vorba de o ficțiune sub pălăria căreia evenimentele (rostirea, faptele, intențiile, gândul anulării etc.) își deschid aripile adumbritoare, construind – pe ruinele vechii civilizații și într-o atmosferă a intoleranței – o lume cu reflexe distopice.

Totuși, să nu uităm că orice formă de totalitarism este sortită eșecului.

Bibliografie:

- BERLIN, Isaiah, *Lemnul strâmb al omenirii. Capitole din istoria ideilor*, ediție de Henry Hardy, cuvânt înainte de John Banville, traducere din engleză de Andrei Costea, București, Editura Humanitas, 2021.
- COȘERIU, Eugeniu, *Lingvistica integrală*, interviu realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.
- CRĂIUȚU, Aurelian, „O probă de foc a democrației și educației noastre liberale“, în *Familia*, nr. 4, 2021.
- CZOBOR-LUPP, Mihaela, „Memoria, încotro?“, în *Dilema veche*, nr. 912, 30 septembrie-6 octombrie 2021.
- DERSHOWITZ, Alan, *Cancel Culture. The Latest Attack on Free Speech and Due Process*, New York, Skyhorse Publishing, 2020.
- DIACONU, Mircea A., „Karl Popper și Eugeniu Coșeriu – o întâlnire care a avut totuși loc“, în *România literară*, nr. 46, 5 noiembrie 2021.
- DIANGELO, Robin, *White Fragility. Why It's So Hard for White People to Talk About Racism*, Boston, Beacon Press, 2018.
- DREHER, Rod, *Live Not by Lies. A Manual for Christian Dissidents*, New York City, Sentinel, 2020.
- HERD, Jamie, *Hybridité et identité, les enjeux d'autoportrait en vert de Marie Ndiaye* [Mémoire présenté comme exigence partielle de la maîtrise en études littéraires], Université du Québec à Montréal, 2009.
- HUNTINGTON, Samuel P., *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, traducere din limba engleză de Liana Stan, București, Editura Litera, 2020.

- KANT, Immanuel, *Critica facultății de judecare*, traducere, studiu introductiv de Rodica Croitoru, București, Editura ALL, 2008.
- LÉVI-STRAUSS, Claude, *Race et histoire*, Paris, Éditions Denoël, 1987.
- MILL, John Stuart, *Despre libertate*, traducere din engleză de Adrian-Paul Iliescu, București, Editura Humanitas, 2017.
- ORTEGA Y GASSET, José, *Dezumanizarea artei și alte eseuri de estetică*, traducere din spaniolă, prefață și note de Sorin Mărculescu, București, Editura Humanitas, 2000.
- POPPER, Karl, *În căutarea unei lumi mai bune. Conferințe și eseuri din trei decenii*, traducere din germană de Anca Rădulescu, București, Editura Humanitas, 1998.
- ROUDINESCO, Élisabeth, *Soi-même comme un roi. Essais sur les dérives identitaires*, Paris, Éditions du Seuil, 2021.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques, *Scrieri despre artă*, traducere, selecție și note de Marina Dimov, prefață și tabel cronologic de Irina Bădescu, București, Editura Minerva, 1981.
- SUSSMAN, Henry, *Contractul estetic*, traducere și note de Ovidiu Anemțoaicei, București, Editura Tractus Art, 2021.

Resurse web:

- A *LETTER on Justice and Open Debate*, în: <https://harpers.org/a-letter-on-justice-and-open-debate/>.
- KREČIČ, Jela, *Cancelling Art: From Populists to Progressives*, în: <https://www.e-flux.com/journal/119/401729/cancelling-art-from-populists-to-progressives/>, consultat la 23.10.2021.
- OBAMA, Barack, <https://twitter.com/obamafoundation/status/1189634048282382336>.
- RONSON, Jon, *So You've Been Publicly Shamed*, <https://yes-pdf.com/book/944/read>, consultat la 04.11.2021.
- SAILOR, Angela, „Republicans and Democrats Agree on Need to Cancel «Cancel Culture»“, <https://www.dailysignal.com/2020/07/30/republicans-and-democrats-agree-on-need-to-cancel-cancel-culture/>, consultat la 24.10.2021.
- TOTORCEA, Ștefana, „Ioan-Aurel Pop: Cel mai frumos răspuns la «cultura anulării» ar trebui să fie democrația“, <https://basilica.ro/ioan-aurel-pop-cel-mai-frumos-raspuns-la-cultura-anularii-ar-trebuie-sa-fie-democratia/>.